

Hans Hansson i Munkeryd

År 1815.

Den 18 juni 1815 stod slaget vid Waterloo och det innebar slutet på Napoleon-krigen. Napoleon landsförvisades till Sankta Helena, en ö i södra Atlanten, där han dog 1821. Krigen var slut för Sveriges del. Sedan dess har vi haft fred i vårt land. Norge och Sverige bildade en union 1815.

I Sverige blev det obligatoriskt med vaccination mot smittkoppor för alla barn under två år.

Detta var något av vad som hände år 1815. På vårt lokala plan, i Stava-bygden inträffade ett mystiskt dödsfall i Munkeryd. Bonden Hans Hansson dog under oklara omständigheter. Det skall vi i denna berättelse titta lite närmare på.

Oväntad död

Hans Hanssons död kom oväntat, lite plötsligt. Han var frisk och stark och hade mycket att stå i, hade många järn i elden. Vad kunde orsaken vara? Rykten började gå i bygden.

Hans Hansson i Munkeryd var en förmögen man. När han gifte sig blev han ännu mera förmögen. Han hade ekonomiskt sett inget att frukta. Ingen kunde ana att han skulle dö så hastigt, och under så mystiska omständigheter.

Hans och Brita gifte sig 1790. Båda hade rötter i Gyllingesläkten. Hans hade på fädernet rötter i Graven i Adelöv och på modernet i Gyllinge. Det kan låta dramatiskt att ha sina färdernrötter i Graven men i detta fall var det ingen dramatik. Graven är en helt vanlig liten by i grannsocknen Adelöv. Den äldste kände förfadern på modernet var Nils i Norra Kärr i Gränna landsförsamling som levde vid mitten av 1600-talet. Dennes son hette Hans Nilsson och blev bonde i Gyllinge. Han blev morfars far till Hans Hansson.

Brita hade samma bakgrund genom att hennes far var kusin till Hans Hansson. Det var god hälsa och friskhet i släkten. Många blev gamla, 100 år eller mera. Också barnadödligheten var låg i denna släkt.

Hans växte upp i Gyllinge. 1793 flyttade han med sin familj till Munkeryd där han köpte den stora gården.

Ryktena om hans död började gå i bygden, otäcka rykten. De nådde kronolänsman Svanbeck och han började undersöka fallet.

Munkeryd 1815

Låt oss se lite närmare på detta mystiska dödsfall, titta lite närmare på händelseförloppet? Vi ställer in vår tidsmaskin på 5 oktober 1815 och på Munkeryd. Vi hamnar där på en torsdag.

Vi kommer gående på vägen från Stava till Munkeryd. Vägen är bara en stenig stig. Husen i Munkeryd ligger väl samlade framför oss, ungefär där Henrik Bäck bor idag. I en skyddande fyrkant ligger en

del av husen. De har legat där i flera hundra år, gråa timrade hus. Munkeryds historia går långt tillbaka, in i ett förhistoriskt dunkel. Någon gång under medeltiden blev Alvastra kloster ägare till Munkeryds gård. Men det var länge sedan. Vi kan följa gårdens historia genom skattelängderna från vasatiden och framåt.

År 1788 genomfördes storskiftet i Munkeryd. Jorden delades i två gårdar och hustomterna ligger strax öster om dessa grå uthus när vi nu kommer gående. Två hustomter finns där på sluttningen ned mot dammen, en hustomt i norr och en i söder med sina bostadshus. Jorden delades också på samma sätt, en gård i norr och en i söder. Den norra gården delades i flera mindre gårdar. Men den södra gården (B på kartan) blev inte delad. Storgården kan vi kalla den och det är där som Hans Hansson är bonde. Det är en höstdag när vi kommer dit.

Denna kartbild över Munkeryd är från 1788 men visar läget ännu 1815. Mellan uthusen och bostadshusen gick en liten väg ner till dammen. Vägen mot Öjan hade en annan sträckning på den tiden. Skolan var inte byggd.

Här på dessa två hustomter bor alla människorna i byn, fem familjer, fyra familjer på norra gården och en familj på Storgården i söder. Men det bor också några familjer på torpen i söder, en soldatfamilj samt en pensionerad soldat med sin familj och på Vetterslyckorna bor torparen Anders Vetter med sin familj.

På Storgården är alla sysselsatta. Förutom vanliga sysslor pågår arbete med en kvarn vid bäcken. Kvarnen har funnits länge och nu pågår arbete med upprustning av den. Nils Bengtsson från Erstorp är ansvarig för detta arbete. Där deltar Hans Hansson hela dagen och är frisk och sund, såväl i själva arbetet som till sitt utseende. Men vid middagen och något mot aftonen börjar Hans klaga över värk och *raf* i magen. När de i kvällningen kommer hem visar han sin mage för Nils Bengtsson och säger att den är stor och uppsvälld.

En stund senare träffade Nils Bengtsson Hans Hanssons hustru Brita Svensdotter i köket. Hon var bekymrad och grät. Hon nämnde

att hon hade något att berätta. Hon sade att Hans velat *ge henne en tugga*. Men mera hann hon inte säga eftersom flera kom och störde samtalet.

Hans Hansson orkade inte äta någon kvällsmat och tog bara en sup brännvin. Nils Bengtsson hörde senare att Hans hade svåra kräkningar men själv gick Nils till vila. När han träffade Brita Svensdotter nästa morgon berättade hon att Hans haft en svår natt. Han hade druckit mjölk men haft kräkningar.

Brita fullföljde nu det samtal som hon påbörjat på kvällen. Hon berättade att hennes barn hade varnat henne för att ta emot något av deras pappa. Han hade nämligen yttrat till barnen att han skulle *ge mor så att hon slapp springa här i vägen*. Hon berättade också att Hans velat ge henne något, som hon trodde vara gift, men hon tog inte emot det. Hon ångrade det nu och menade att hon då kanske hade kunnat få veta vad det var.

Under fredagen fortsattes arbetet vid kvarnen men Hans Hansson kunde inte delta. Han hade ont i magen.

Vi har nu hört Nils Bengtssons berättelse. Låt oss nu höra vad Brita Svensdotter har att säga i saken. Hon berättar att Hans arbetade hela torsdagen. Det var fram mot kvällen som han började klaga över ont i magen. Hon fäste sig inte vid detta eftersom han tidigare haft sådana känningar och efter ett par dagar brukade allt vara bra igen. Men längre fram mot kvällen tilltog besvären och han fick kraftiga kräkningar. Dessa fortsatte även under fredagen.

På lördagen upphörde kräkningarna men då var han mycket utmattad. Han klagade över värk i kroppen och underlivet. I detta tillstånd avled han på lördagskvällen. Vi frågade henne om Hans de senaste dagarna velat ge henne eller barnen socker eller något liknande, något vitt. Hon visade tydlig förlägenhet men med nedslagen blick svarade hon nej. Hon hade inte menat något sådant och uppgav vidare att hon och Hans *levat väl och beskedligt tillsammans och varit nöjda med varandra*.

Sonen Sven Hansson berättade lika med modern. Han hade aldrig sett fadern ha något gift eller mercurium. En uppgift om att fadern några dagar före insjuknandet skulle ha velat ge honom socker vill han inte kännas vid.

Dottern Anna Brita Hansdotter visste inget om orsaken till faderns sjukdom. Hon hade varit upptagen av sina sysslor i hushållet. Hon frågades också om fadern gett henne eller modern socker men hon svarade nej.

På gården fanns många pigor och drängar och daglönare. De fick också berätta om vad de sett eller upplevt under dessa dagar. Det var Anders Jonsson och Katharina Samuelsdotter, Peter Pantzar och hans hustru Stina. Av dessa berättelser har noterats att Stina under någon tid funnit Hans Hansson liksom huvudsvag eller *vurmig*. Det framkom också att det förekommit *nog mycket brännvin* under de senare åren.

Uppgifterna om Hans Hansson och hans uppträdande under hans sista dagar i livet lämnar lite frågetecken. Kanske kan vi tyda det som sjukdom eller påverkan av alkohol. Men om uppgiften att han *velat ge mor så att hon slapp springa i vägen*, om det kan vi bara gissa. Varken Brita eller barnen ville kommentera det.

Länsman Svanbeck undersöker

Ryktena om Hans Hanssons mystiska död nådde fram till länsman Svanbeck. Ryktena berättade att Hans Hanssons död inte var naturlig. Begravningen fick inställas. Svanbeck kom till Munkeryd och höll förhör med alla som kunde berätta något i saken. Det blev också undersökning av den döda kroppen.

Av läkarundersökningen nöjer vi oss med konstaterandet att Hans Hansson dött av arsenikförgiftning. Inför häradsrätten berättade länsman Svanbeck om dödsorsaken. Han förklarade vidare att han inte funnit anledning till åtal mot någon för att ha orsakat Hans Hanssons död.

Rättens utslag blev i linje med länsman Svanbecks yrkande. Hans Hansson hade dött av arsenikförgiftning. Det fanns inget bevis för att han haft något uppsåt att för tidigt sluta sina dagar. Det fanns inte heller någon anledning till åtal mot någon annan. Häradsrätten konstaterade att Hans Hansson varit huvudsvag sedan några år och att han själv genom misstag eller på annat sätt kunnat få i sig giftet. Det skymtar också att Hans Hansson i viss utsträckning använt arsenik, kanske vanemässigt. Men vi vet inget med säkerhet om detta.

Slutligen förklarade häradsrätten att Hans Hanssons kropp kunde ärligen begravas. Den 17 november skedde begravningen.

Makoria till kaffet

Vi som är äldre och har minnen från hästar och hästhandel kan påminna oss att arsenik kunde få en häst att bli mycket piggare och att detta var ett knep vid hästhandel, kanske mest hos *hästskojare*. I ett väl utrustat stall fanns kanske arsenik på hyllan där hästarnas mediciner förvarades. Det har också sagts att *gamla gubbar* i äldre tider också tog hjälp av arsenik för att bli piggare.

Författaren Frans G Bengtsson berättar om att han hört talas om att man för några generationer sedan kunde ha Makoria, *lite vitt till kaffet åt de äldre*. Det kunde man på den tiden få av gårdfarihandlarna. Makoria var i gamla tider en folklig benämning på arsenik.

Men vi låter dessa spekulationer om arsenik till människor vara kvar enbart som spekulationer. Om det låg någon sanning bakom vet ingen idag.

Hur gick det sedan?

Här kunde denna berättelse sluta, men det finns mera att berätta. Hur gick det sedan på Storgården i Munkeryd efter Hans Hanssons död? Hur gick det för Brita och hur gick det för deras barn? Det finns många frågor, många levnadsöden att se närmare på.

Hans och Brita hade sex barn, Maria född 1791, Sven 1793, Anna Brita 1795, Lena Kristina 1800, Peter 1803 och Katharina 1805. Sonen Peter dog 1822.

Maria och Lena Kristina gifte sig med var sin broder från Gåsabol, Jonas och Peter Jonsson, och de blev sedan bönder i Gyllinge. Lena Kristina och Peter flyttade på 20-talet till Hallberga vid Väderstad. Där var Peter bonde och nämndeman.

Dottern Katharina gifte sig med sockenskomakaren Peter Hansson i Ödeshög. De var sedan bönder på ½ mantal Skattegården i Ödeshög. De hade fem barn. Katharina dog där 1843. Denna familj tycks ha lyckats väl.

Bouppteckning

Bouppteckningen efter Hans Hansson visade tillgångar för 5205 riksdaler, därav ½ mantal Munkeryd samt skatteräntan av 3/8 mantal Nävstad och Gyllinge 17/27 mantal till 3722 riksdaler. Bouppteckningen omfattar 23 sidor och har rubrikerna *Kontanter, Guld, Silver, Tenn, Mässing, Malm, Koppar, Blecksaker, Järnsaker, Allehanda husgerådssaker uti Sätessstugan, Uti köket, I skafferikammaren, I förstuvekammaren, I nattstuvan, På västra vindskammaren, På östra vindskammaren, På vinden över Nattstuvan, I gamla stuvan, I mellersta överboden, I norra överboden, I norra underboden, I matboden, I gamla drängboden, I mjölboden, I källaren, I vedskjulet, I smedjan, Åker- och körerredskap, Säng- och linkläder, Den avlidnas gångkläder, Böcker, Diverse saker, Hästar, Boskaps kreatur, Får, Getter, Svinkreatur, Gröda och bruk, Sterbhusets fordringar och Fastigheter.*

På gården fanns fem hästar, två par oxar, nio kor, sex kvigor, sju tjurar, nio får och tre baggar, fyra getter, två suggor, två galtar, en galtgris och fyra sogrisar. Detta var ett förmöget bondehem.

Brita Svensdotter bodde kvar i Munkeryd på ett undantag. Hon dog 1840 av bröstfeber. Vi vet inte hur hon hade det med med nattsömnen. Oro för barn brukar ge sömnstörningar, rent av nattlig ångest.

Vi skall nu följa dottern Anna Brita på hennes väg genom livet. Hon gifte sig 1819 med John Matsson i Ödeshög. Han var möjligen bonde någon tid. De bodde på Skattegården 1819 men då var han inte längre bonde. Anna Brita flyttade tillbaka till Munkeryd samma år och ansökte om skilsmässa. Som orsak angavs makens slösaktighet och misshushållning. Vid tinget konstaterades att John Matsson genom okloka affärer och misshushållning kommit på obestånd redan före äktenskapet. Följderna blev dock inte kända förrän efteråt, då hans egendom såldes och han inte kunde försörja sig och hustrun.

Rätten ansåg att Anna Brita inte deltagit i mannens slösaktiga levnadssätt. Men rätten kunde inte besluta om skilsmässa och målet gick vidare till Kungl. Majt. Johan Matsson dog innan skilsmässan var klar.

Anna Brita gifte sig 1831 med Sven Andersson. Han var från Adelöv och hade en tid varit dräng i Munkeryd. Sven och Anna Brita

bodde i Munkeryd något år men flyttade 1832 till ett torp under Orrnäs. 1833 kom de till Sunneryd där de ägde och brukade en gård om 1/12 mantal. De fick två barn, Sven Peter 1831 och Karolina 1835. 1838 flyttade de till Erstorp. Sven var där skriven som torpare. 1841 flyttade de till Mark och Sven skrevs där som *gifta drängen*. Från 1844 bodde de som *inhyses* på Ödeshögs Skattegård på den gård som Anna Britas syster Katharina och hennes man Peter Hansson ägde.

Sven Andersson hade två syskon här i bygden. Det var soldaten Johan Lantz i Hårstorp, senare bonde i Stavreberg samt Greta Andersdotter, gift med bonden Johannes Svensson i Stavreberg. År 1849 dog Anna Brita av lungshot. Dottern Karolina dog samma år. Sonen Sven Peter flyttade till Linköping.

Detta var Anna Brita Hansdotters liv, från vaggan till graven, låt vara i korta drag. Det återstår nu att redovisa hur det gick för brodern, Sven Hansson.

Sven Hansson var 22 år när fadern dog och det sågs naturligt att Sven skulle överta föräldragården. Modern Brita stod kvar som ägare men Sven skrevs som brukare eller arrendator. Han gifte sig 1816 med Brita Jansdotter, 21 år, från Norra Boarp i Gränna landsförsamling. Hennes föräldrar var bonden och nämndemannen Jan Johansson och Stina Ingesdotter.

Den 26 mars 1817 föddes deras första barn, en dotter, och döptes till Maria. Men Maria dog den 27 juli 1817, fyra månader gammal av kikhosta.

Ibland kan vi läsa om Sven i domboken. 1819 fick han böta för att han under röjningsarbete skadat en ek. Ekar var kungens egendom. 1826 dömdes han för fylleri och svordom. Ändå tycks det se bra ut för Sven och Brita. De hade goda tillgångar och Sven tycks ha varit en bra bonde. Han bistod också sin syster Anna Brita vid hennes skilmässoprocess 1821. År 1823 köpte han tillsammans med Jonas Abrahamsson i Kvatarp en gård i Kopparp om ¼ mantal av sin släkting Peter Hansson som kommit på obestånd.

Efter några år övertog han föräldragården i Munkeryd. Men systerna Katharina och Anna Brita ansåg att deras broder Sven fått alltför förmånliga villkor när han arrenderade föräldragården. Om köpet av gården sägs inget. Häradsrätten gick på Svens linje och ogillade systrarnas stämning. Rätten konstaterade att Sven Hansson var en duktig bonde som gjort stora förbättringar på gården

Katharina och hennes man Peter Hansson innehade någon tid en gård på 1/8 mantal i Munkeryd men sålde gården till Sven 1827. År 1826 köpte Sven ytterligare en gård i Munkeryd, 1/16 mantal, av Jonas Glad och i kontraktet skrevs 700 riksdaler som köpeskilling. Men det framkom att det verkliga priset bara var 600 riksdaler. Det fanns uppgifter som tydde på att priset skrivits 100 riksdaler högre bara för att hindra Jonas Glads broder från att köpa gården. Men om rätten dömde i denna sak är okänt.

Åren rullade vidare i Munkeryd. Svens och Britas första barn dog, som vi sett ovan, men sedan fick Sven och Brita sju barn. Två av

dem dog i späda år. Dottern Anna Brita född 1828 uppgavs lida av epilepsi.

Vid sommaringet 1831 hade kronolänsman Nelson instämt Sven Hansson för fylleri. Sven hade den 13 februari anträffats liggande sanslös på landsvägen utanför tingshuset i Ödeshög. Sven förnekade fylleri och hävdade att han var sjuk, drabbad av fallandesot (epilepsi). Han åberopade två vittnen på detta, Peter Andersson från Stora Smedstorp och Samuel Olofsson från Munkeryd. Rätten godtog hans förklaring och friade honom från fylleri.

Detta var i en tid när spritmissbruket var mycket stort. Spriten var en del av folkhushållet. Sprit var en del av födan. Vi har förut sett att Svens fader, Hans Hansson, under sina senare år *använt nog mycket sprit*.

År 1834 blev Sven Hansson och hans hustru åtalade för brännvinsbränning. Detta skulle ha skett under 1832 och ett par vittnen, Samuel Jonsson och Anders Kjäll, kunde berätta detaljer om detta. Samuel Jonsson berättade att han på en mosse på Sven Hanssons marker påträffat *en på eld stående ännu rinnande brännvinspanna. Det var intill ett stort berg som var omgivet av sank mark. Anders Kjäll berättade att han under slåttertiden 1832 på samma plats, som låg avsides belägen, påträffat en så och två mäskekar. I det ena av dessa kar fanns drank.*

Sven Hansson och hans hustru förnekade all kännedom om detta. Rätten ansåg att omständigheterna var besvärande. Sven och Brita lämnades tillfälle att vid nästa ting fria sig med ed. De skulle också av prästen undervisas om värjomålsedens vikt samt om menedens svåra påföljder och i övrigt om kristendomskunskap.

Flyttar till Ödeshög

År 1834 sålde de gården i Munkeryd till Samuel Samuelsson från Adelöv och köpte i stället $\frac{1}{2}$ mantal Riddargården i Ödeshög. Deras fem barn följde alla med i denna flyttning. Barnen bodde fortfarande hemma.

Åtalet för brännvinsbränning stod kvar. Sven och Brita hade möjlighet att fria sig med värjomålsed vid rätten. Men när målet kom upp vid sommaringet den 5 juni 1835 inställde de sig inte. Vi kan anta att det varit stora diskussioner i familjen om hur de skulle göra. Hade kanske Brita rådgjort med sin fader, den gamle nämndemannen. I deras frånvaro dömdes de till böter, 50 riksdaler samt ersätta vittnena med 16 skillingar vardera.

Brita Svensdotter, änkan efter Hans Hansson, bodde kvar i Munkeryd på sitt undantag efter att gården i Munkeryd fått ny ägare. Hon avled där den 26 mars 1840 av bröstfeber.

Bouppteckningen efter Brita Svensdotter den 6 april 1840 visade tillgångar för 197 riksdaler och skulder för 175 riksdaler. Hon efterlämnade enligt bouppteckningen fem barn, en son och fyra döttrar, Sven Hansson i Ösiö Riddargård, Maja gift med Jonas Jonsson i

Gyllinge, Anna Brita gift med Sven Andersson i Erikstorp (bror till Johan Lantz i Stavreberg), Lena Kristina gift med nämndemannen Peter Jönsson i Hallberga, Katharina gift med Peter Hansson i Ödeshögs Skattegård. De var alla närvarande vid bouppteckningen.

Britas föräldrar, Jan och Stina, flyttade till sin dotter i Ödeshög och bodde hos dem på Riddargården. Där dog Jan Johansson den 29 juni 1834 av nervfeber. Kanske kan vi tro att Sven och Brita fått råd av honom inför åtalet rörande brännvinsbränning.

Hur det gick sedan är svårt att redogöra för. Det gick ganska snabbt utför. Brita Jaensdotter har år 1836 i husförhörslängden noterats för *slagsmål och svordom*. Kanske detta kan skrivas på spritens konto? År 1839 födde hon en dotter som gavs namnet Helena. Men Helena dog senare samma år.

Äldsta dottern Maja Lotta gifte sig 1838 med drängen Peter Nilsson i Skrapegården. De köpte sedan en gård i Öninge. Den 26 oktober 1839 hängde sig Peter Nilsson på logen på sin gård. Maja Lotta flyttade hem till föräldrarna igen men 1840 flyttade hon till Svanshals. Hur det sedan gick för henne är okänt. Döttrarna Christina Sofia och Hedda Lotta flyttade till Hällestad 1840.

Sven och Brita stod fortfarande som innehavare av ½ mantal Riddargården. Men i marginalen i husförhörslängden 1840 står Sven skriven som lösdrivare.

Detta år flyttade de enligt kyrkoboken till Öninge till en gård som ägdes av kronolänsman Nelson. Där står Sven och Brita skrivna *till hus*. Det kan betyda att de bodde i ett eget hus men inte ägde någon mark. Det kan ha likhet med undantag. Hos dem bodde också Britas moder, Stina Ingesdotter, änka sedan flera år.

Den 12 december 1842 dog deras son Sven Johan av bröstfeber, 10 år gammal. Den 15 oktober 1846 dog Sven Hansson av bröstfeber, 53 år gammal.

Den 23 september 1848 dog änkan Stina Ingesdotter av bröstsjukdom, 88 år gammal.

Brita Jaensdotter bodde kvar som inhyses och hade fattigunderstöd. Hon dog den 21 januari 1861 av vattensot.

Deras dotter Anna Brita bodde kvar i hemmet. Hon var epileptiker. Efter moderns död var hon piga på gårdar i Öninge men överfördes till Fattighuset som fattighjon 1871. Hon dog där av bröstlidande 1875.

Denna familj representerar mycket tragik. Vi kan tänka oss att det har förekommit många ångestfyllda nätter i denna familj. Men om vi ser till Hans Hanssons efterlevande i stort kan vi ändå se att många av dem lyckades bra. Släkten levde vidare på många håll, ända borta i Amerika.

Det är svårt att inte ha medkänsla med människor som hamnar snett och som far illa. Tänk på dottern Anna Brita som hamnade på fattighuset som fattighjon vid 42 års ålder.

Mycket har hänt i Munkeryd sedan Hans Hanssons tid. Storgården har bytt ägare åtskilliga gånger. Bostadshuset låg länge kvar utmed vägen ned till den gamla dammen. Det var Johannes Andersson och hans hustru Josefina som någon gång före sekelskiftet år 1900 byggde nya hus på gården. Då byggdes det nya huset på den plats där det ännu ligger.

Det har funnits två kvarnar utmed bäcken i Munkeryd. En låg på Hans Hanssons mark i söder och en låg på den norra halvgårdens marker. Båda kvarnarna finns med på storskifteskartan från år 1788.

Munkeryds historia kan lättast följas i den berättelse som jag tidigare skrivit, *Stavabygden – Gränsbygden*.

Jag började denna berättelse med att nämna något om Napoleon. Jag kan också så här i slutet av min berättelse nämna att även Napoleon hade arsenik i kroppen när han dog den 5 maj 1821 på Sankta Helena. Det kanske inte var dödsorsaken, men på något sätt hade även han fått i sig arsenik. Vem hade gett honom den? Livet är fyllt av mystik.

Uppgifterna i denna berättelse har jag hämtat ur domböckerna för Lysings härad, från bouppteckningar, kyrkoböcker och från lantmäteriet.

Jönköping i januari 2015

Arne Ivarsson

036/71 32 33, arne.ivarsson@outlook.com